

Eli F. Heckscher: Merkantilismen. Ett led i den ekonomiska politikens historia. I
—II. Stockholm 1931.

Historisk Tidsskrift, Bind 10. række, 2 (1932)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_10rk_0002-PDF/hto_10rk_0002_80356.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=80356>

pdf genereret den : 28/5-2008

saa meget mindre paa sin Plads, som Relieffet sikkert ikke er fra 5. Aarhundrede, men betydeligt yngre. Lige saa gaadefuld er Sammenhængen mellem Votivrelieffet Fig. 33 og Stridighederne ved Dionysios' Død.

K. Friis Johansen.

Eli F. Heckscher: Merkantilismen. Ett led i den ekonomiska politikens historia. I—II. Stockholm 1931.

Merkantilismens Statsmænd og Forfattere har haft den Vanskabne, at deres Værk og Idéer gik over til Eftertiden i anderledes orienterede Arvtageres og Kritikers Opfattelse og Fremstilling. Navnlige Adam Smiths Systematisering i IV. Bog af »Wealth of Nations«¹ blev bestemmende for de næste Slægtleds Forstaaelse af tidligere Aarhundreders økonomiske Politik og viste sig overraskende sent-døende. Endnu før en Menneskealder siden eller mindre doceredes det ved Københavns Universitet baade af Historikere og Nationaløkonomer som Merkantilismens »centrale Tanker«, at »det Land, der sad inde med de fleste Penge« »i Kraft deraf var det rigeste«², at »et Folks Rigdom maales ved den i Landet tilstedeværende og der cirkulerende Pengemængde«³. Men allerede Aartier forinden var en rigtigere Erkendelse slaaet igennem anden Steds med den historiske Skole i Nationaløkonomien⁴. Man saa nu Merkantilismen i dens egen Tidsalders Sammenhæng og dens virkelige Maal ikke som Pengesamling eller Handelsbalancens Aktivering, men som Statsdannelse og Samfundets Omformning gennem Overgang fra lokale til nationale Erhvervsformer. Skarpest er denne Merkantilismen iboende Magttanke maaske i selve Samtiden bleven udtrykt af Bacon, hvor han skriver⁵ (Udhævelserne er mine): The King also (having care to make his realm potent as well by sea as by land), for the better

¹ On the Principle of the commercial, or mercantile System.

² J. A. Fridericia: Det syttende og attende Aarhundrede. (1910—11) S. 125.

³ William Scharling: Handels- og Toldpolitik 172.

⁴ Prof. Heckscher anfører med Rette (I 10) Schmollers Artikel fra 1884 (optrykt i »Umriss u. Untersuchungen z. Verfassungs-, Verwaltungs- u. Wirtschaftsgeschichte«, 1898) som banebrydende; imidlertid kan der være Grund til at minde om, at Wagner (i Grundlegung der politischen Oekonomie, 1892, S. 241¹) gør gældende, at han allerede 1868 i »Staatswörterbuch« (Artikel: Zölle, XI 343—46) har hævdet en lignende Opfattelse, og Roscher har ogsaa tidligere set det urigtige i at tale om Merkantilismen som System.

⁵ The Historie of the Raigne of King Henry the Seventh (1622). The Works of Francis Bacon, VI B. (1858) S. 95—96.

maintenance of the navy ordained That wines and woads from the parts of Gascoing and Languedoc should not be brought but in English bottoms, bowing the ancient policy of this estate from consideration of plenty to consideration of power; for that almost all of the ancient statutes invite (by all means) merchant strangers to bring in all sorts of commodities; having for end cheapness and not looking to the point of state concerning naval power.

I aller nyeste Tid har Merkantilismen endda yderligere oplevet en Slags praktisk Genkomst. Dens amoralske Betragtning af Statsopgaverne, dens manglende Forstaaelse for mellemfolkelig Harmoni har afgjorte Berøringspunkter med Strømninger i Efterkrigsaaarene, og »nationalismens økonomiska system« maatte uvilkaarligt tiltale i en Periode, hvor Staterne atter slutter sig erhvervspolitisk af med Midler, man uvilkaarligt har kaldt for Ny-Merkantilisme.

Ganske naturligt er Eli F. Heckschers Forfatterskab sat ind paa dette Punkt. Han har altid haft et næsten sensationelt Greb paa at bringe sin iøvrigt strengt videnskabelige Forskning i æggende Forbindelse med Døgnets Spørgsmaal og faa befrugtende Vekselvirkning ud deraf, som da han under den store Krigs ydre- og hjemmepolitiske Restriktions- og Spærringsforanstaltninger offentliggjorde sit Værk om »Kontinentalsystemet«. Og næsten selvfølgelig førte netop Beskæftigelse med disse Problemer ham ind paa Studiet af selve Merkantilismen, af hvilken Napoleons Bestræbelser efter 1806, som han selv siger, er den »mest gigantiska frukt«.

Imidlertid vil den, der griber Prof. Heckschers Bog for hos ham at finde Svar i Fortiden paa visse af Nutidens brændende økonomiske Spørgsmaal i nogen Grad blive skuffet. Naturligvis har Forfatteren Ret, naar han mener, »att merkantilismen . . . kan bidrage att fördjupa vår insikt om nutidens och framtidens problem inom ekonomisk politik«; naturligvis er der Paralleler, som naar man møder Fanatismen for at købe fremfor at sælge, naar Varekærlighed afløses af Vareskræk. Og Forestillingen om »att det fans en given kvantitet økonomiska resurser i världen« kan ogsaa efter Omstændighederne faa Handels- og Kolonikrige eller Klassekamp til at staa som en Nødvendighed for dem, der beherskes af den. Men i Virkeligheden er det alene i Told- og (delvist) Valutapolitik, at vi finder saa afgørende Lighedspunkter, at man med Rette kan tale om Ny-Merkantilisme.

Det vil heller ikke være muligt — bl. a. fordi Merkantilismen, som ovenfor nævnt, er den udprægede Magtpolitik — at finde

Holdepunkter for dens Forholdsreglers og Fænomeners Sammenhæng med den økonomiske Udvikling i Datiden. Det er et af de Forhold, som springer stærkest i Øjnene ved Prof. Heckschers Behandling af Problemerne, at den paagældende Politik med mærkeligt Enhedspræg er den raadende fire Hundrede Aar igennem uden afgørende Hensyn til økonomisk Høj- eller Lavtryk, tilsyneladende upaavirket af gode og daarlige Tider; ja i Virkeligheden rækker dette Enhedspræg endnu længere, saa sandt som mer ommeldte Politik ret uforandret overtages fra de middelalderlige Bysamfund — det første Sted, hvor Naturaløkonomien i vor Periode bliver forladt¹ — til Renæssance- og Reformations-tidens Nationalstater. Og derfor kan Prof. Heckscher i Virkeligheden gøre og gør ogsaa et meget klart Skel mellem »den økonomiske utvecklingen under merkantilismens tid« og »merkantilismen själv« (I 311). Det er væsentlig denne og denne alene, han beskæftiger sig med.

Prof. Heckschers Fremstilling falder her, ogsaa dispositions-mæssigt, i to for Resten ikke altid lige skarpt adskilte Dele. En dogmatisk Udvikling af de samtidige Skribenters Opfattelse (væsentlig i II. Bind) og en Redegørelse for Statsmagtens praktiske Foranstaltninger i de europæiske Hovedlande gennem Merkantilismens Aarhundreder (navnlig, men langt fra udelukkende i I. Bind).

Det er utvivlsomt den førstnævnte Opgave, der har interesseret Forfatteren mest, dels fordi han, naar alt kommer til alt, er mere Nationaløkonom end Historiker, men ogsaa — og dette skal vi komme tilbage til — fordi han overhovedet ser Merkantilismens Betydning mere i »vad den ville än i vad den kunde« (II 232). Angaaende denne Del af Undersøgelsen kan man vistnok sige, at der her er ydet det højeste, en enkelt Forsker kan naa til. Prof. Heckscher synes fuldt ud at beherske den paagældende Literatur og at forstaa dens Tanker, saa at han ikke blot kan gengive dem, men ogsaa underkaste dem en konstruktiv Kritik

¹ Det er mig ikke ubekendt, at en anset Forsker har vendt sig kritisk mod Forestillingen om Natural- og Pengeøkonomi som faste Stadier i den historiske Udvikling (A. Dopsch: *Naturalwirtschaft und Geldwirtschaft in der Weltgeschichte*). Saa berettiget det iøvrigt kan være ogsaa her at fremdrage Afvigelserne fra en altfor urokkelig Norm, har jeg, trods manglende Specialkendskab, svært ved at opfatte disse som typiske, og det lønner sig vistnok, i en nyere Tids økonomiske Udviklingsgang, at fastholde den principielle Adskillelse. Prof. Heckscher har forøvrigt netop i denne Sammenhæng selv taget Stilling mod Dopsch's Theorier (*Vierteljahrsschrift für Sozial- u. Wirtschaftsgeschichte* XXIII 454, jfr. *Merkantilismen* I 18).

og Adam Smiths Fortolkning kommer her under gennemgribende Revision, selv om Prof. Heckscher iøvrigt indrømmer, »att menin-garna och de ädla metallerna befinno sig i medelpunkten för den merkantilistiska idévärlden och politiken«; imidlertid er han ogsaa ganske klar over den Kendsgerning, at Penge og Ædeltmetal, bortset fra, at de jo faktisk har en Værdi, maatte faa en ganske særlig Betydning paa et Tidspunkt, hvor det gjaldt om at afvikle Naturaløkonomien over store Landomraader, og han ser det som »en eminent rigtig och viktig iagttagelse«, at en oget Pengemasse har en »stimulerande inverkan på vad man kallar näringslivet«. Men alt i alt vil Prof. Heckschers Gennemgang af den videnskabelige Theori, han finder hos Merkantilismens Skribenter (smlgn. I 9), fremkalde et overvældende Indtryk af, at denne Theori var meget »rudimentär«, og man forstaar, naar det hævdes, at Merkantilismen egentlig slet ikke var Theori, men praktiske Forholdsregler og dens Forfatteres Skrifter den literære Drøftelse af disse.

For Resten er det maaske i dette Afsnit af Prof. Heckschers Værk, at man stærkest føler Manglerne ved, at der er taget saa ringe Hensyn til »den økonomiske utvecklingen under merkantilismens tid«; thi medens Politiken altsaa er ret uforandret gennem Aarhundreder, er der ingen Tvivl om, at Skribenternes Tanker er bleven kendelig paavirkede af de økonomiske Omskiftelser i disse, saaledes er 16. Aarh.'s Prisrevolution det Spørgsmaal, de først bliver opmærksomme paa¹.

Naar vi efter disse Bemærkninger om Værkets mere syntetiske Del vender os til Fremstillingen af de haandgribelige Rege-ringsforanstaltninger i de forskellige Lande, undgaar man ikke en Følelse af, at Undersøgelserne her har et mere andenhaands Præg. Dette er ikke ment som Kritik; det kan simpelt hen ikke være anderledes med en Redegørelse, der spænder over det Offentliges hele Forhold til Erhvervslivet gennem flere Hundrede Aar i Europas vigtigste Lande. Ogsaa her har Prof. Heckscher gjort et mægtigt Arbejde og sidder inde med en imponerende Viden, og Svagheden er mere, at Enkelthederne til Tider er ved at tage Magten. Alligevel former der sig efter Læsningen et Billede, hvis store Linjer viser interessante Træk, og hvor Merkantilismens Enhedspræg svækkes om ikke i Tid saa i Rum og viger noget for de forskellige Statssamfunds Egenart. Man ser, hvordan Rege-ringsmagtens Indgreb er mindre fast i England end i Frankrig, hvordan Domstolene her tidligt spiller en Rolle i Næringsforholdene, hvorledes der økonomisk tages Hensyn baade til By og Land; man mærker ogsaa Folkefriheden og den mere moderne

¹ Ingram: History of Political Economy, 42 ff.

Statsorganisme paa disse Omraader. Man overraskes endvidere ved Paavisningen af, hvorledes Nederlandene, der i Samtiden stod som det mest efterlignelsesværdige Erhvervssamfund, i mange Henseender ikke holder det almindelige merkantilistiske Maal. Organisationen er mindre og enklere; den over al Maade vigtige Østersøfart klarer sig helt foruden¹; Maalet er altid Handelsfordel mere end Manufaktur, og Statsmagten er sammenlignelsesvis svag.

Det er denne trods Merkantilismens Enhedspræg med Nytiden indtrædende statslige og folkelige Differentiering i Modsætning til Middelalderens Universalisme, som Prof. Heckscher drager stærkt frem, og han gør det ikke mindst, fordi han i denne Divergens mellem den aandelige og økonomiske Evolutionslinje finder det mest afgørende Bevis mod en Historieopfattelse, der vil se alle Forhold som Refleks af materielle Faktorer; Middelalderen repræsenterer praktisk Isolation og aandelig Enhed, medens Individualiseringen kommer jævnsides med det stigende Samkvem; efter den materialistiske Theori skulde Udviklingsgangen jo have været omvendt.

Formodentlig lod det sig gøre at finde Unøjagtigheder i denne Masse af Enkeltheder. Noget saadant vilde imidlertid forudsætte en Viden, som Anmelderen ikke sidder inde med, og gaa ganske udenfor den Opgave, han har sat sig. Den Kritik, der fremføres i det følgende, er alene vendt mod nogle — forøvrigt isolerede — Hovedpunkter.

I Redegørelsen for det, Forfatteren kalder Merkantilismens »Försörjningspolitik« (II Bind, 3. Afsnit, III Kapitel) er der formentlig ikke gjort det nødvendige Skel mellem disse Forholdsregler i den middelalderlige Stadspolitik og den mere moderne Rigspolitik's Tjenester; medens den ene Form ellers udvikler sig uden afgørende Omformning af den anden, medfører det større Landomraade her en gennemgribende Ændring i de anvendte Midler, idet Udførselsforbud er den naturlige Foranstaltning fra Byernes, Indførselstold fra Staternes Side. Og dette noget svigtende Blik for den rent rumlige (»geopolitiske«) Faktors Betydning viser sig, ejendommeligt nok, ogsaa i en anden Sammenhæng, idet Forfatteren, som allerede tidligere nævnt, ser Fastlandsspærringen som Merkantilismens dristigste Tankefoster, som dens Magtidés mægtigste Forsøg. Det er for saa vidt rigtigt, men mærkes maa det, at naar man sætter denne Politik i organisk Forbindelse med Statsdannelsen, saa gaar disse Napoleons Bestræbelser, som omfatter ikke alene et Kejserrige, men det meste

¹ Et lignende Forhold for Danmarks Vedkommende se: Albert Olsen i »Scandia« III 247.

af et Kontinent i Virkeligheden ud over sig selv og sprænger deres egne Rammer, saa Karakteren bliver en ganske ny.

Paa et andet Punkt er Uoverensstemmelsen mellem Anmelder og Forfatter maaske kun tilsyneladende. Prof. Heckscher taler (I 400 o. a. St.) om »de medeltida kapitallösa korporationerna« og opfatter tydeligvis dette som Modsætning til Merkantilismens paa Aktier og Indskud opbyggede Kompagnier. Men Udtrykket kan misforstaas; thi Middelalderens Gilder og Lav var efter Tid og Lejlighed kapitalstærke og pengerige Institutioner, der paa meget forskellig Maade forstod at frugtbargøre deres Midler; man kan blot se Henvisningerne efter i Sagregisteret til Nyrops Udgave af »Danmarks Gilde- og Lavsskraaer«¹.

Afgjort uheldigt er det derimod, at Forfatteren ikke allerede her ogsaa har draget de nordiske Landes Forhold ind i Undersøgelsen. Ikke helt betydningsløse Træk kunde saaledes være kommen med i Billedet, f. Eks. den Kamp, Statsmagten i Danmark tidligt fører mod Lavene, og som vi først hen mod Slutningen af l'ancien régime finder noget tilsvarende til i Frankrig.

Imidlertid rammer disse Indvendinger, der delvis alene skyldes en Anmelders evige Trang til at gøre afvigende Opfattelser gældende, ikke noget af det centrale i Prof. Heckschers monumentale Værk, der er sikker paa sin Plads ikke alene i Sverigs historisk-økonomiske Literatur. Og som Afslutning er der iøvrigt Grund til at fremhæve et andet af Undersøgelsens store Resultater: Paa-visningen af, hvor lidt Merkantilismen naaer af det, den tilstræber; ogsaa den franske Enevælde kom her til kort overfor den sejge Modstand fra et Erhvervssamfund med lange Rødder i Fortidens Privilegiestat. Det er utvivlsomt ogsaa derfor, at Forfatteren selv lægger mere Vægt paa Merkantilismens Villen end paa dens Kunnen. Det skyldes svigtende Styrke fra Statsmyndighedernes Side, men ogsaa deres egen Tilbøjelighed til at indrømme Undtagelser mod den højtelskede klingende Mønt. Og bl. a. derfor fik Samtiden vistnok aldrig det rette Indtryk af, at ogsaa efter Colberts Mening var Friheden l'âme du commerce.

Det blev, som slaaende rigtigt paavist af Heckscher, først den franske Revolution og den af denne følgende demokratiske Statsform, som gjorde rent Bord med det overleverede. Det kunde være fremhævet, at allerede den oplyste Enevælde her optraadte med en ganske anden Hensynsløshed og Utaalsomhed² end den

¹ II. Bind 601—02.

² Naar man undertiden spørger, hvad Forskellen var paa den ned- arvede og »den oplyste« Enevælde, saa ligger der i sidstnævntes Respektmangel overfor det bestaaende et afgjort nyt Træk, der umiskendeligt viser fremad.

gamle Absolutisme, men afgørende er det, at man først i den nye Forfatningsstat fik det nødvendige folkelige Mandat til at rydde op. Det er derfor, at England nu blev noget bag efter i Udviklingen og først med Liberalismen vandt fri Bane for Forandringerne. Imidlertid fik man ogsaa med Demokratiseringen den Nationalisme, som tidligere Aarhundreder ikke havde kendt, men som efterhaanden atter skulde føre Landene over i en Handels- og Magtpolitik, hvis Told- og Valutaforanstaltninger i hvert Fald under visse Forhold har kunnet antage Former, man, som ovenfor nævnt, ikke uden Grund har betegnet som Ny-Merkantilisme.

Erik Møller.